

לאחר 50 שנה - אין עתיד לשני העמים? מה יש לעשות כדי להשיג שלום?

הרצליה, 28-29 ביוני 2017

יתמכו בהסכם. עבור הפלסטינים, שחרור האסירים המוחזקים כיום בישראל הוא התמריץ החזק ביותר. קרוב לשלושה רבעים מכלל הפלסטינים (73%) יתמכו בהסכם אם יכלול תמריץ זה.

כאשר מציינים הכרה הדדית, יש לזכור כי כבר במסגרת הסכמי אוסלו הכיר אש"ף במדינת ישראל, וממשלת ישראל הכירה באש"ף כנציג העם הפלסטיני.

אולם, בשנת 2009 רוה"מ בנימין נתניהו הציג דרישה חדשה² - ההכרה בישראל כמדינה יהודית. בעוד שרבים בציבור הישראלי מתייחסים לדרישה זו כצודקת ואפילו הגיונית, הפלסטינים מתקשים לקבל זאת משום שלטענתם היא מתנגשת עם הנרטיב שלהם, מתעלמת מהמיעוט הגדול של פלסטינים אזרחי ישראל ומשמעותה הסמלית היא וויתור על כל סוג שהוא של זכות שיבה לפליטים פלסטינים.

מסמך זה מציג סיכום של העמדות והפתרונות המגוונים שהוצגו בפגישה על ידי קובעי מדיניות ומומחים אירופאים, ישראלים ופלסטינים בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני.

רשמים ומסקנות מהסמינר

מרבית המשתתפים הסכימו כי המשך הסטטוס קוו של הכיבוש הישראלי בגדה המערבית אינו בר קיימא וכי שינויים עמוקים וארוכי טווח צריכים להיות מיושמים בשני הצדדים על מנת לקדם את תהליך השלום וליישב את הסכסוך בין שני העמים.

עם זאת, היו דעות שונות באשר לגישה המובילה בה יש לנקוט על מנת להגיע לפתרון יציב ובר-קיימא באזור.

ההיבט האירופי:

קיימת הסכמה כללית בקרב קובעי המדיניות והמומחים לכך שהאיחוד האירופי צריך להגביר את מעורבותו בסכסוך הישראלי-פלסטיני. בפרט, המעורבות של האיחוד האירופי מאופיינת בצורך לשמר את פתרון של שתי מדינות ולקדם מציאות של שתי מדינות ואת היתרונות של הגעה להסכם.

כיום, הצורך בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני אינו נוכח מספיק בשיח הבינלאומי בכלל ובישיח האירופי בפרט. ראשית, המצב הקשה במדינות אחרות במזרח התיכון, כמו סוריה ותימן, הפנה את תשומת הלב לכיוונים אחרים, וזה אכן מאתגר להחזיר את הנושא לסדר היום. שנית, יש חוסר בקוהרנטיות בינלאומית. ישנם חילוקי דעות פנימיים על ערכים בסיסיים בתוך האיחוד האירופי ושאר העולם המערבי, כגון פרוגרסיביזם

ערכו: ד"ר יאן בוסה, איתמר גזלה, ד"ר וורנר פושרה, ד"ר רובי נתנזון וד"ר רם קורטוג

הפגישה השנתית של ה-Israeli-European Policy Network (IEPN) בישראל התמקדה במכשולים לשלום 50 שנים לאחר מלחמת ששת הימים (1967) ותפקידם של האיחוד האירופי והקהילה הבינלאומית בהסרת המכשולים הללו ובשימור הסיכוי לשלום.

חמישים שנה למלחמת ששת הימים, ואין כמעט אזכור לשלום בדיון הציבורי. מאז ועד היום, ניתן להבחין בניאום הדרגתי של הסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך. הדינמיקה הפוליטית בין ממשלת ישראל לבין הרשות הפלסטינית השתנתה ללא הרף, והאיחוד האירופי, כמו גם הקהילה הבינלאומית, נאלצו לשנות באופן תדיר את מדיניותם ואת יוזמותיהם לקידום השלום בין ישראלים לפלסטינים.

למרות ניסיונות רבים של הקהילה הבינלאומית ושל האיחוד האירופי, עדיין לא הושג פתרון קבע לסכסוך הישראלי-פלסטיני. האחריות האירופית כלפי האזור, בשל הקולוניאליזם ההיסטורי וצורות אחרות של התערבות, יחד עם היחלשותה של ארצות הברית כגורם מפתח בהקשר זה, יוצרים סביבה ראויה לאיחוד האירופי להגברת מעורבותו בניסיון לפתור את הסכסוך ולמצב עצמו כשחקן מוביל לפתרון סכסוכים במזרח התיכון.

על אף הקיפאון המתמשך במשא ומתן המדיני וכן שפתרון הסכסוך נראה רחוק מאי פעם, עדיין קיים רוב של ישראלים (53%, כולל פלסטינים אזרחי ישראל) ופלסטינים (52%) התומכים בפתרון של שתי מדינות כעיקרון כללי, לפי סקר דעת קהל שנערך לאחרונה¹. עם זאת, כשנשאלו האם הם תומכים בהסכם מפורט, הכולל: מדינה פלסטינית מפורזת, נסיגה ישראלית לקו הירוק עם חילופי שטחים שווים, איחוד משפחות בישראל של 100,000 פליטים פלסטינים, מערב ירושלים כבירת ישראל ומזרח ירושלים כבירת פלסטין, הרובע היהודי והכותל המערבי תחת ריבונות ישראל והרובע המוסלמי והנוצרי והר הבית תחת ריבונות פלסטינית וסיום הסכסוך והתביעות ההדדיות, שיעורי התמיכה ירדו בחדות בקרב ישראלים (41%) ופלסטינים (43%).

עם זאת, בהקשר של הסרת מכשולים לשלום, בין 25% ל-43% מהיהודים ובין 24% ל-56% מהפלסטינים שהתנגדו להסכם אמרו שהם ישנו את דעתם ויתמכו בה, על סמך אחד מהתמריצים המוצעים. הכרה הדדית נחשבת תמריץ רב עוצמה לשני הצדדים. כאשר תמריץ זה נוסף להסכם המפורט, בסך הכל 58% מיהודי ישראל ו-66% מהפלסטינים

1 "משאל-עמים" - הסקר הפלסטיני-ישראלי המשותף, מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, אוניברסיטת תל-אביב, אוגוסט 2017.

https://peace.tau.ac.il/images/PDF/Summary_Hebrew.pdf

2 דרישה זו הוזכרה לפני כן, אך לא כתנאי הכרחי למשא ומתן המדיני.

טבעי בשביל האיחוד האירופי שמוצרים המיובאים מהתנחלויות בגדה המערבית יסומנו ככאלה על מנת לאפשר לאזרחיה לקבל החלטה מודעת אם לקנות מוצרים אלה.

יתרה מזאת, קיימים קולות תקיפים באירופה התומכים ברעיון שההתפשטות המתמשכת של ההתנחלויות בגדה המערבית המגבירה את הסיכוי למדינה אחת, שבה לכל תושביה אין זכויות שוות, מהווה הפרה ברורה של המשפט הבינלאומי ואפילו נגועה בטוטליטריזם. לפיכך, בהנחה שמדינות אירופה מחויבות למשפט הבינלאומי, הם טוענים כי על מדינות אירופה להטיל סנקציות על ישראל כל עוד נמשכת מדיניות ההתנחלויות. לאיחוד האירופי יש את ההזדמנות והאחריות לעמוד במרכז המאמצים לפתרון הסכסוך. הרחבת המודעות הפוליטית לסכסוך בציבור האירופאי ולממשלות השונות תמשיך להגביר את המעורבות של אירופה כגורם מפתח בתיווך הסכסוך הישראלי-פלסטיני. האיחוד האירופי יכול להחליט לשמור על תפקידו הפסיבי למדי כמפקח או לחלופין על תמרוץ פעיל של תהליך השלום.

ההיבט הישראלי:

המורכבות שבאיחוד הדעות המפוצלות הקיימות בציבור הישראלי ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני הולכת ומתרחבת, מה שמקשה למעשה על הכללת המבט הישראלי. המגוון הרחב של ההנחות והעמדות כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני הופך השגת הסכם בגישת מלמעלה למטה לשיטה בלתי יעילה בעיני רבים. אף על פי כן, נסכם את העמדות המרכזיות שהוצגו בסמינר על ידי גורמים רשמיים, חוקרים ואנשי חברה אזרחית.

מצד אחד של נקודת המבט הישראלית ניתן למצוא את העמדה המיוצגת על ידי הממשלה הנוכחית, שהינה ללא ספק עמדה הדוגלת במדיניות לא פעילה. ישראלים רבים נמנעים מלהכריז על פתרון מועדף לסכסוך הישראלי-פלסטיני, משום שהתנאים אליו טרם הבשילו. לדעתם, האסטרטגיה הפלסטינית לפנות למוסדות בינלאומיים, כגון מועצת הביטחון של האו"ם, ולא לעסוק במשא ומתן ישיר מקשה על בניית אמון בין שני הצדדים. כמו כן, על מנת לקדם את הדו-קיום, על הרשות הפלסטינית להפסיק את ההסתה נגד ישראל בתקשורת ובספרי הלימוד של בתי הספר ולנקוט עמדה ברורה נגד הטרור, הכולל גינויים, ניתוק הזיקה לארגונים המעורבים בטרור ו/או הסתה והפסקת מימון מחבלים ומשפחותיהם.

הועלו חששות באשר לאווירה ברחובות אירופה כלפי ישראל, כגון הנפת דגלי חמאס וחיזבאללה וקריאות "מוות לישראל" במהלך המלחמה בעזה בשנת 2014 ("מבצע צוק איתן"). נטען כי במקום לשתף פעולה במאבק משותף נגד הטרור, מעדיפה אירופה לקבל החלטות חד-צדדיות הפוגעות באמון בין האיחוד האירופי לישראל.

מאידך גיסא, הוצגה גם גישה פעילה יותר לסיום הסכסוך, הרואה

לעומת שמרנות, תוך התמודדות עם אתגרים פנימיים, ודבר זה משפיע באופן טבעי על המדיניות כלפי הסכסוך.

עמדתו הרשמית של האיחוד האירופי רואה בסכסוך גורם בלתי יציב באזור המחייב פתרון ארוך טווח שיענה על שאיפותיהם הלגיטימיות של שני הצדדים. הפתרון היחיד שהוא בר-קיימא בהקשר זה הוא פתרון שתי המדינות. גישת האיחוד האירופי היא גישה של מעורבות והוא מתפקד הן כמממן והן כשחקן במאמצים לפתרון הסכסוך.

יתר על כן, האיחוד האירופי יכול לסייע בקידום היתרונות של שני הצדדים להגיע להסכם: גישה המורכבת מניסיון למצוא בסיס למשא ומתן במקום גישה של הכל או לא כלום. על מנת להגיע להסכם, מנהיגים אירופאים יכולים לקדם את בניית האמון בין הרשות הפלסטינית לבין ממשלת ישראל. אמון מעודד פשרות ופשרה מניעה את הצדדים להגיע להסכמה. כדי לפתח אמון והבנה, האיחוד האירופי מעוניין לחזק שתי גישות עיקריות: תיאוריית "המפץ הגדול" ותיאוריית הדרגתיות. מצד אחד, תיאוריית "המפץ הגדול", המתאפיינת בגישה של מלמעלה למטה, כרוכה בבניית אמון בין המנהיגים על ידי כך שיניחו את כל הבעיות על השולחן ויגיעו להסכם. מאידך גיסא, התיאוריית ההדרגתית מבססת אמון בשטח, בונה את רמות האמון בחברה האזרחית, ומאפשרת לאזרחים לכוון ולהדריך את מנהיגיהם ובכך להדהד את הגישה מלמטה כלפי מעלה. עבור קובעי המדיניות, יש לשלב את שתי הגישות כדי להגיע להסכם יעיל וארוך טווח.

המעורבות האירופית בסכסוך הישראלי-פלסטיני נתפשת גם כחלק ממאמץ בינלאומי גדול יותר לתמיכה בפיתוחו של כל אזור המזרח התיכון. מדינות אירופה פועלות לקראת נורמליזציה של יחסי ישראל ומדינות ערב, במיוחד עם מדינות סוניות מתונות, באמצעות פיתוח של עסקאות משותפות בתחומי הסחר, העסקים והטכנולוגיה.

אף על פי כן, אירופה עדיין מאוד ביקורתית ומודעת לשותפות שלה עם ישראל ועם מדינות ערב, ופוסלת בפומבי כמה תנועות ומוסדות המנוגדים לערכים ולהסכמים שקבע האו"ם. דוגמה מובהקת לכך היא עמדת האיחוד האירופי כלפי תנועת החרם ה-BDS. האיחוד האירופי דוחה את פלטפורמת ה-BDS ושולח מסר ברור כי לחץ וחרם אינם כלים יעילים לפתרון הסכסוך בין הישראלים לפלסטינים.

בארבעים השנים האחרונות פיתחו ישראל ואירופה רשת הולכת וגדלה של קשרים כלכליים, מדעיים ותרבותיים. הבסיס המשפטי ליחסי הסחר בין האיחוד האירופי לישראל הוא הסכם האיחוד האירופי-ישראלי, שנכנס לתוקף בחודש יוני 2000. מטרתו של הסכם זה היא לספק מסגרת הולמת לדיאלוג פוליטי ולשיתוף פעולה כלכלי בין האיחוד האירופי לישראל. עם זאת, הגישה האירופית גורסת כי ישראל צריכה לעמוד באחריות המשפטית שלה ולכן האיחוד האירופי מקבל את ישראל רק בגבולותיה המוכרים בעולם. בכל ההסכמים עם ישראל יש סעיפים טריטוריאליים, הכוללים יחס שונה למוצרים מהשטחים הכבושים, וזה אך

בשלום עם "משבר הזהות" הזה ולחתור לשוויון הזדמנויות מלא בישראל. בהקשר הנוכחי של מעורבות אירופית אפשרית בתהליך השלום, ישראלים רבים נמצאים תחת הרושם כי האתגרים הפנימיים של האיחוד האירופי מחלישים את יכולתו להשפיע על התהליך. באופן ספציפי, החולשה הפוליטית הפנימית של הארגון, היחלשות הכלכלית ועליית הימין הקיצוני במדינות מערב אירופה יחלישו הן את יכולתו המעשית והן את בסיס הלגיטימיות שלו לפעולה באזור לקידום התהליך המדיני. אם האיחוד האירופי רוצה להמשיך להיות שחקן משפיע, עליו לפתח אסטרטגיות שיחזירו לו את סמכותו לפעול. לדוגמה, מיצוב מחדש של המעמד של מדינות מערב אירופה כמו גרמניה וצרפת כמובילות הדמוקרטיה הליברלית בעקבות החלשת התפקיד האמריקאי בתחום זה, או באמצעות זיהוי האינטרסים המחודשים בין ישראל למדינות אירופה בנושא הטרור.

ההיבט הפלסטיני:

לגבי המצב הקיים בשטחים הפלסטיניים מסכימים הנציגים הפלסטינים כי האחריות על המצב הנוכחי מוטלת על המנהיגים הישראלים והפלסטינים גם יחד על שלא הצליחו להגיע להסכם יציב. הקמתה של מדינה פלסטינית דמוקרטית עם ירושלים כבירתה, מולדת העם הפלסטיני וקבלת הפליטים הפלסטינים, הן הדרישות השכיחות של הצד הפלסטיני.

חלק מהפלסטינים קוראים לחזק את המגמה של בינאום הולך וגובר של הסכסוך. על ידי הובלת סדר היום בישיבות מועצת הביטחון של האו"ם, הם מקווים שהשאלה הפלסטינית תהיה במרכז הדיונים והשיח הבינלאומי. כדי לקדם את המצב, הפלסטינים מסתמכים על מוסדות בינלאומיים כמו האיחוד האירופי והאו"ם על מנת להכיר במדינת פלסטין וכן כדי להשמיע קול חזק וברור נגד ערכים ומדיניות אותם מובילה ממשלת ישראל ובמידת הצורך, להחיל סנקציות קונקרטיות.

יחד עם זאת, יש הרואים בבינאום כבעל השפעה מחמירה על המצב על ידי קיטוב שני הצדדים. לכן הם מעדיפים הסכם מקומי לפתרון סכסוך אזורי בין ישראלים לפלסטינים כפתרון הרצוי. יתר על כן, כשמדובר בשאלה הפלסטינית, המעורבות של מדינות ערביות בפתרון הסכסוך אינה תמיד מהימנה ומתוארת לעיתים כאופורטוניסטית וכזו המונעת על ידי אינטרסים עצמיים.

חלק מהפלסטינים מדגישים כי מדינה פלסטינית בעלת גבולות מוגדרים לצד ישראל תועיל הן לישראלים והן לפלסטינים. הם מזהים את הנסיבות הנוכחיות של חיי הפלסטינים בגדה המערבית וברצועת עזה כבעיה הומניטרית. הפלסטינים מצפים ממשלת ישראל להכיר באחריותה לטעויות ולפעולות בלתי צודקות ולהתקדם לקראת הסדר קבע שיפריד בין שני העמים.

אחרים דוחים את הקיבעון של קובעי מדיניות רבים בנוגע לגבולות

בפתרון שתי המדינות כפתרון האפקטיבי והריאלי היחיד שבו הציבור צריך לתמוך כדי לשמור על עתידה של ישראל. אחרי למעלה ממאה שנות מלחמה, ו-50 שנות כיבוש - לפלסטינים מגיעה מדינה וישראל ראויה למדינה שיש לה גבולות בטוחים ושלוים. על מנת להגיע לפתרון כזה יש להחזיר את התקווה ללבם של ישראלים ופלסטינים כאחד.

כדי להתקדם ממצב זה של עמידה במקום, נרטיב ה"קורבן" המוצג על ידי שני הצדדים חייב להשתנות. היהודים והפלסטינים הם למעשה עמים של פליטים המוגדרים בפועל על ידי הסכסוך, ומתחרים על היותם הקורבן האולטימטיבי. מנהיגים של ישראלים ופלסטינים כאחד מנצחים את הרעיון שהצד שלהם הוא היחיד שסובל. שני הצדדים מזינים את הפוסט-טראומה במקום לרפא אותה. עם קבלת נרטיבים משותפים חדשים ורבי-פנים, יהיה צורך במינוח משותף חדש שמבין את המגוון הרחב של הנרטיבים מבלי להזניח או להפלות את הישראלים או הפלסטינים.

זוהו חמישה מכשולים עיקריים לשלום:

< הדרישה להכרה הדדית - הכרה פלסטינית בישראל כמדינה יהודית והכרה ישראלית במדינת פלסטין יחד עם הכרה הדדית בנרטיבים.
< הדרישה הישראלית לכך שפתרון קבע יהווה סוף לסכסוך, בעוד שהפלסטינים אינם רואים בכך פתרון, מבלי לפתור את בעיית הפליטים ואת זכות השיבה.

< רדיקליזציה של הסכסוך - שימוש באלמות להשגת מטרות פוליטיות. הקיצוניים רוצים לקבוע את סדר היום שלהם, ולצדדים אין מספיק כלים כדי להגביל אותם ולמנוע את התחזקותם.

< הרחבת ההתנחלויות בגדה המערבית.

< הצורך במנהיגים אמיצים שיקבלו את ההחלטות הנכונות - למנהיגים יש את הכוח אך לא את האומץ לקבל את ההחלטה. מנהיגים מחויבים נדרשים לקבל החלטות קשות אך חיוניות כדי להשיג את המטרה הסופית של פתרון של שתי מדינות.

יתר על כן, יוזמת השלום הערבית משנת 2002, שמציעה נורמליזציה עם מדינות ערב בתמורה למדינה פלסטינית, מעולם לא נענתה רשמית על ידי ישראל. למרות שהיוזמה איננה מושלמת בעיני ישראלים רבים, זה היה צריך להתקבל כבסיס למשא ומתן.

כמו כן, פלסטינים אזרחי ישראל, המהווים כ-20% מאוכלוסיית ישראל, מוצאים עצמם בקונפליקט פנימי מתמשך. מחד גיסא, רוב הערבים החיים בישראל רואים עצמם כפלסטינים ולכן מזדהים עם השאיפות הפלסטיניות ומצד שני הם אזרחי המדינה המבקשים להשתלב טוב יותר בחברה ובשוק העבודה.

לא זו בלבד שהאינטרסים והחששות של אזרחי ישראל הפלסטינים מעולם לא היוו גורם או שיקול בתהליכים המדיניים במשך השנים, הם מעולם לא היו מעורבים בתהליך עצמו. פתרון הסכסוך יקל עליהם לחיות

כוללת של הכרה הדדית, שבה האוכלוסיות הישראליות והפלסטיניות מכירות ומבינות זו את זו, צריכה להתגבש. המסגרת האולטימטיבית של הנרטיבים הכפולים תאחד את החברות האזרחיות ותקדם את הדו-קיום בין שני העמים.

במציאות הנוכחית, בה אין תהליך מדיני ממשי וישראל גולשת לעבר מציאות של מדינה אחת, על האיחוד האירופי לשקול מטרות אחרות, כגון קידום הפרדה הדדית מתואמת עם גבולות זמניים בין ישראל לפלסטינים והגברת הסיוע לחברה האזרחית בישראל. מסגרת בינלאומית חדשה, המבוססת על קואליציה רחבה ובראשה האיחוד האירופי, שדוחפת למסגרת שיתוף פעולה מכלילה יותר, יכולה להשפיע על התהליך במספר דרכים, כולל: חיפוש אחר פריצת דרך בהסדר קבע, שימור של פתרון שתי המדינות והאינטרס הבינלאומי בסוגיה, מניעת הידרדרות אלימה בין ישראל לשכנותיה בגדה המערבית, בעזה ובלבנון ותמיכה בתהליך הפיוס הפנים-פלסטיני.

ולהפרדה בין שני העמים. הם תומכים באינטגרציה ולא בהפרדה - חברה משולבת המאופיינת בהגדרה עצמית ישראלית ופלסטינית וטוענים כי העם הפלסטיני אינו מודאג לגבי הפרטים של הפתרון, אם יש שתי מדינות או אחת, אלא מעוניין לקבל שוויון ויחס הוגן.

סיכום: המלצות למדיניות:

בשנות השבעים והשמונים, למרות הכיבוש, הייתה הרבה יותר אינטראקציה ומגע ישיר בין האוכלוסייה היהודית והאוכלוסייה הפלסטינית, בין אם התבטאה בהעסקת עובדים פלסטינים רבים יותר מאשר כיום בישראל, בחופש תנועה גדול יותר של ישראלים ופלסטינים וביותר קשרי מסחר וקשרים עסקיים.

מאז, עם זאת, המצב השתנה לחלוטין. מצד אחד, התקפות טרור, חדירות אלימות וירי רקטות מרצועת עזה, ומצד שני המשך הכיבוש, פעולות צבאיות עם נפגעים רבים והגבלות על התנועה בגדה המערבית ובעזה יצרו נכור רב יותר מאשר היה לפני תחילת הסכמי אוסלו.

כיום, ישראלים ופלסטינים נפגשים לעתים רחוקות. האוכלוסייה הישראלית והפלסטינית מקבלת מידע על האוכלוסייה האחרת בעיקר מפוליטיקאים ואמצעי תקשורת המעדיפים להציג תמונה שתואמת את האינטרסים שלהם. יש גם חוסר ייצוג של פלסטינים בתקשורת הישראלית ושל ישראלים בתקשורת הפלסטינית. המפגשים המשותפים של הצעירים היהודים והפלסטינים נהיו נדירים והפאנלים המשותפים הפכו לתחום של קבוצות אליטיסטיות או של קבוצות של חברה אזרחית המנסות להחיות את היחסים.

על מנת לחתור לפתרון לסכסוך המתמשך הזה, נדרשים צעדים לבניית אמון כדי לקדם את התהליך.

בעוד שהפתרון הפוטנציאלי הינו מורכב בשל תנאי הפתיחה השונים של המשא ומתן, כגון עתיד ההתנחלויות בגדה המערבית, זכות השיבה לפלסטינים ושאלת ירושלים כעיר מאוחדת, אין היא אמורה למנוע מן הצדדים להתפשר ולהגיע להסכם התואם את שאיפותיהם החיוניות של שני הצדדים לקראת פתרון של שתי מדינות. למרות המחלוקות, כל התנאים צריכים להיות מונחים על שולחן הדיונים ולא לייצג משחק סכום אפס עבור הצדדים למשא ומתן.

לארגוני חברה אזרחית, ישראלים ופלסטינים, יש תפקיד מכריע בהשפעה או בעיצוב של מנהיגות חזקה ואמיצה, קידום פתרון בר-קיימא, ריכוך תנאי המשא ומתן ושינוי הנרטיב הנוכחי. על ידי הובלה של תנועות עממיות, שינוי נקודות המבט של הנוער או על ידי יצירת קואליציות פוליטיות, החברה האזרחית תוכל להניע אלטרנטיבה שיכולה להביא לשינוי ולתמוך בפוליטיקאים כאשר הם מקבלים החלטות קשות.

כאמור, הסכסוך הישראלי-פלסטיני הפך בהדרגה למאבק על מי הוא הקורבן האולטימטיבי; לכן, השפה שבה אנו מדברים חייבת להשתנות משיח של אלימות וייאוש לשיח של תקווה, הזדמנויות ושיפור העתיד. מנהיגים צריכים לטפח ולקדם את ההכרה בנרטיבים של כל צד. מסגרת

האם אנחנו עדיין מאמינים בפתרון של שתי מדינות?

טל שניידר

כתבת מדינית ופוליטית, גלובס

השיח הציבורי בישראל בנושא זכויות בנייה ומבנים עירוניים במגוון רחב של אזורים (הן בישראל והן בערים הפלסטיניות) חושף שוב את האמת: רק לישראלים יש זכות הצבעה לגוף המחוקק השולל או מתיר את חוקי הבניה שלהם. לעומת זאת, כאשר בוחנים, למשל, הקמת התנחלות חדשה או פינוי של התנחלות בלתי חוקית, אין לפלסטינים זכות הצבעה לגוף המחוקק השולל או מתיר את חוקי הבניה שלהם. תופעה זו הודגמה בעיר קלקיליה.

פלסטינים החיים בקלקיליה, שהוגדרה על ידי שר הביטחון הישראלי אביגדור ליברמן כאחת הערים הפחות אלימות בגדה המערבית, תלויים בתהליך החלטה, שבו הסמכות הצבאית מקבלת את האחריות לשלול או לאפשר בנייה, אך אין להם זכות להשתתף בבחירות שבעקבותיהן נבחרים גם הסמכות הצבאית, שר הביטחון וחברי ממשלה חשובים אחרים.

50 שנה למלחמת ששת הימים, חלקים נרחבים בחברה הישראלית מאמינים כיום כי אין כיבוש. אם דבקים בהיגיון שלהם, הפלסטינים המתגוררים בכפרים ובערים הערביות אינם חיים תחת מגבלות כלשהן; לשיטתם מדובר בהיפ תקשורת או בהגזמה פלסטינית. יש אמונה גוברת והולכת כי אין כיבוש ואין אנשים שחיים תחת כיבוש.

יחד עם הרעיונות המוטעים הללו באים "אמיתות" אחרות, המושרשות כיום עמוק במחשבות היומיומיות של חלק מהישראלים: אין עם פלסטיני או קבוצה מוגדרת בעלת שאיפות לאומיות, מספר הפלסטינים החיים בשטחי A ו-B נמוך הרבה יותר ממה שידוע לנו; הפלסטינים חופשיים לפתח כלכלה משלהם ולכן הם חופשיים להתפתח כלכלית ולשגשג, אזור פלסטיני (או מדינה) שמפונה מיהודים הוא "ודנרין" (עם ההקשר ההיסטורי הכבד של המונח) וכמובן, הטענה הנ"ל, שהעם היהודי מוגבל בכמות שהוא יכול לבנות, אבל הפלסטינים חופשיים לבנות כרצונם.

ככל שאני נעשית מודעת יותר לרעיונות ולתפיסה הרווחת של אנשים, אני מרגישה כאילו אני חיה ביקום מקביל או במציאות מדומה. שמונה שנים תחת רוח"מ נתניהו הביאו לערבוב משמעותי בתפיסות. בעיני, השינוי נראה כמעט בלתי הפיך.

למרות התפיסות השגויות של ישראלים רבים, רעיון אחד עדיין קיים: פתרון שתי המדינות הוא אופציה בת-קיימא לאזורינו המוכה, וכי עדיין יש סיכוי לשני עמים לחיות זה לצד זה בשלום ובביטחון. עם זאת, כמה אנשים באמת חושבים שמדינה פלסטינית תהיה מפורזת? או שישראלים יפנו חלקים גדולים של שטח C מרצונם החופשי? או שהמתנחלים יחיו יחד, כתף אל כתף, עם רוב מוחלט של פלסטינים בכפריהם? זה לא יעלה על הדעת, לא מציאות. למרבה הצער, נראה כי אני לא אחיה כדי לראות

את הפתרון של שתי מדינות. זה לא ניתן לתיקון בחיים האלה. אני נוסעת הלוך ושוב על ציר הזמן ההיסטורי. דרך עבודתי העיתונאית נתקלתי במודעה מדהימה, שפורסמה על ידי ה"ניו-יורק טיימס" ב-12 בספטמבר 1947. המודעה, שנצורה על ידי הציונים-הרוויזיוניסטים המאוחדים של אמריקה, נחתמה על ידי 5 אנשים. אחד מהם היה מנכ"ל הארגון, ד"ר בן-ציון נתניהו, אביו המנוח של ראש הממשלה, בנימין נתניהו. העמדות שהשתקפו במודעה זו נחשבו לשוליות וכמעט חסרות חשיבות. זה לא היה הנרטיב המרכזי של הציונות. הגישה של הכל או לא כלום לא הייתה רווחת. השנים הראשונות של ישראל התבססו על פרגמטיזם.

מקור: ארכיון ה"ניו-יורק טיימס"

המאמר פורסם בהתנגדות לתוכנית החלוקה של האו"ם. זו היתה עמדה ידועה של הרוויזיוניסטים, אך עם אישור האו"ם לתוכנית החלוקה (עם כמה שינויים) ב-29 בנובמבר 1947 ואישורה על ידי מועצת הביטחון

בשטח ביחס לסכסוך הישראלי-פלסטיני?
 "אתם מודאגים מהירדרדות לפתרון של מדינה אחת, ולכן אתם מתעלמים מהמציאות. אנחנו כבר חיים במציאות בלתי הפיכה של מדינה אחת", אמרתי לפקיד, בעל תפקיד ניהולי בכיר באיחוד האירופי.
 "אה, טוב", הוא ענה. "עמדתו ארוכת השנים של האיחוד האירופי היא שהפתרון היחיד שהוא בר-קיימא הוא פתרון שתי המדינות". שוב אותה המנטרה. לחצתי עוד יותר: "האם תשקול להציע לפלסטינים מסוימים לבקש אזרחות ישראלית מלאה? לתבוע זכויות שוות?" לפקיד הבכיר לא הייתה תשובה או הצעה חדשה לכך.
 פתרון המדינה האחת מתקשר בדרך כלל לסוף המסע הציוני. עם זאת, כמושג זה הוצא מחוץ לטווח האפשרויות. נראה כי רוב האנשים בישראל אינם מודעים למשמעויות הנובעות מכך שבפתרון זה לפלסטינים יהיו זכויות שוות, תהיה להם נגישות מלאה לכל חלקי המדינה ותהיה הקצאת משאבים של ממשלת ישראל למוסדות חינוך ובריאות ולתשתיות של פלסטינים. התמ"ג הישראלי ירד, ייווצרו שסעים נוספים בין קבוצות שונות והכוח המשטרתי של ישראל ישתרע על פני שטח נרחב באופן בלתי יעיל.
 כאשר בדקתי את הציטוטים המדויקים מהמודעה של נתניהו משנת 1947, עברתי על כל העיתון שהודפס ב-12 בספטמבר 1947. מצאתי סיפור חדשות מקביל המצטט את מושל ניו-יורק דאז, תומאס דיואי, מברך את הקהילה היהודית לראש השנה, "ראש השנה שלהם, 5708, מתחיל מחר עם השקיעה". בהודעת ברכתו דיבר דיואי בקצרה על "המכה הקטלנית שניחתה על הקו-קלוקס-קלן" תחת הנהגתו בניו יורק, ולאחר מכן המשיך להסביר בהרחבה את הצורך להציל ולסייע למאות אלפי פליטים יהודים שנמלטו מאירופה ועל כך שצריך לפתוח את פלשתינה וארה"ב למהגרים. הוא קרא לארה"ב לתמוך בתוכנית החלוקה של האו"ם, ואמר כי "למרות שהחלוקה אינה יכולה להיות מושלמת, זהו פתרון סופי שיתן את היציבות הדרושה ליחסים טובים יותר בין יהודים לערבים".
 שבעים שנה חלפו. החלוקה אינה נמצאת בשום מקום. אף אחת מהחלטות מועצת הביטחון, כולל החלטה 181, לא צלחה. מנהיגים אמריקאים, אירופאים, פלסטינים וישראלים לא הצליחו לבצע את ההפרדה.
 מכיוון שאיננו רוצים בתוצאה זו עבור ארצנו, חשוב לדון ולהבין את ההשלכות של הפתרון המוצע. כמו כן, למיטב ידיעתי, אין זו התוצאה הרצויה עבור הפלסטינים. עם זאת, אם הם יפעלו ויבקשו זכויות אזרח מלאות, הציבור הישראלי עלול להתערער ולהבין מה עומד לפניו. כמה טורים ומאמרים סביב יום השנה ה-50 למלחמת ששת הימים ציינו כי "הזמן אוזל" וכי אנו "מגיעים לנקודת האל-חזור". אני מבקשת לחלוק על כך. 50 השנים האחרונות מדגישות שהזמן כבר נגמר ושכבר הגענו לנקודת האל-חזור.

של האו"ם בהחלטה 181, בחר ד"ר בן-ציון נתניהו לעזוב את ארצות הברית ולהצטרף לישראל במלחמת העצמאות שלה מול ארצות ערב בשנת 1948.
 מדוע בחרתי להביט לאחור על מודעה זו? כי חלק מאותם מושגים שאנחנו שומעים מישראלים ב-2017 נכתבו על ידי אביו של נתניהו ב-1947.
 "מבחינה מוסרית ועקרונית", נכתב במודעה "הבעיה ברורה. או שפלשתינה שייכת לעם היהודי או שלא. אם היא שייכת, הם זכאים לכולה. אם לא, אף חלק אינו שייך להם. עמדתנו היא שהעם היהודי, שנשדד ממולדתו בכוח מוחלט, הוא בעליה הלגיטימי היחיד. אנחנו לא מוכנים לסחור בטריטוריה לאומית למען תועלתיות, דמונית או אמיתית".
 לפיכך, חוסר הרצון לסחור בטריטוריה ישן יותר מימי חייו של ראש הממשלה בנימין נתניהו. אמנם גישה זו נדחקה בנאומים ובהצהרות, אך היתה זו העמדה היחידה שנותרה יציבה לאורך 50 השנים האחרונות.
 כפי שהתייחס נתניהו לאחרונה למחשבה על פינוי יישובים יהודיים מהגדה המערבית כ"יודנין", כלומר טיהור יהודים, כאילו הפינוי יתבצע על ידי כוח כופה ואכזרי ולא על ידי קבלת החלטות של ממשלת ישראל, לא מפתיע למצוא את אותו נושא במודעה של ד"ר בן-ציון נתניהו בספטמבר 1947:
 "להסכים ... שיהודה, ערש הגזע היהודי נידון להישאר יודנין, הוא דבר שאף יהודי המכבד את עצמו לא יוכל לקבל או להסכים לו אי פעם".
 הרצה קדימה לשנת 2017: הבית הלבן נסוג מפתרון שתי המדינות בהצהרה שניתנה ערב ביקורו של נתניהו בווינגטון בפעם הראשונה. למחרת במסיבת עיתונאים משותפת בלתי נשכחת, הנשיא הוסיף ואמר: "אני מסתכל על שתי מדינות ועל מדינה אחת ואני אוהב את הפתרון ששני הצדדים אוהבים".
 במהלך כינוס המפלגה הרפובליקנית ביולי 2016 בקליבלנד, שבה השתתפתי אישית ככתבת שטח ובלוגרית, בחרה המפלגה הרפובליקנית להסיר ממצעה הצהרה קודמת התומכת בפתרון שתי המדינות. לשמוע שחקנים פוליטיים ומשפיעים בתוך המפלגה הרפובליקנית או הבית הלבן, כולל שגריר ארה"ב בישראל ו/או התורם המשפיע שלדון אדלסון, יש לתהות האם הם באמת מחוייבים ל"דיפלומטיית הדילוגים" (Shuttle Diplomacy) שמבצע מר ג'ייסון גרינבלט, או שמא שהצהרותיהם הם רק כלפי חוץ.
 נכון לקיץ 2017, עדיין לא ברור מהי הגישה האמיתית של הממשל האמריקאי.
 הן בארצות הברית והן בישראל, מנהיגים פוליטיים וחברי מפלגות לא הזכירו כיצד צפויה להיראות האלטרנטיבה של מדינה אחת.
 בינתיים, מנהיגי אירופה לא שינו את עמדותיהם בעוד שהמציאות בישראל ובגדה המערבית מתפתחת במהירות.
 בסיור עיתונאי שנערך לאחרונה (מאי 2017) לאיחוד האירופי, הצגתי את השאלה הבאה במושב סגור: מתי יבין האיחוד האירופי את העובדות

”העסקה הקשה ביותר”: תחומי מדיניות למעורבות אירופית רבה יותר בתהליך השלום במזרח התיכון

ד”ר רנה ווילדאנגל

אנליסט פוליטי בכיר ופרשן לענייני המזרח התיכון, ברלין

על אף הצהרתו של הנשיא טראמפ, כי הוא מבקש לסגור את “אחת העסקאות הקשות”, עדיין לא ברור כיצד עשוי להיראות תהליך משא ומתן ישראל-פלסטיני מחדש שמטרתו להביא לפתרון סופי של הסכסוך ולהסדר כולל, בתנאים הנוכחיים. עם זאת, ממשל טראמפ, כמו כל קודמיו, עשוי ליזום תהליך דיפלומטי רם-דרג מסוים, אשר יעמוד בפני אותם מכשולים מרכזיים כמו בסיבובים קודמים. גרוע מכך, התנאים להסדר ממשיכים להתדרדר בשטח. “הסטאטוס קוו” כביכול אינו סטטי, אלא מאופיין בשינוי טופוגרפי ודמוגרפי מהיר בעיקר באמצעות הרחבת ההתנחלויות המהירה במזרח ירושלים ובגדה המערבית. יש הסכמה בקהילה הבינלאומית כי “להקמת ההתנחלויות על ידי ישראל בשטחים הפלסטיניים שנכבשו מאז 1967, כולל ירושלים המזרחית, אין תוקף חוקי וזה מהווה הפרה בוטה של המשפט הבינלאומי וכן מהווה מכשול מרכזי להשגת פתרון של שתי מדינות ושלוש צדוק, בר קיימא ומקוף”³. לפיכך, כל מדיניות שמטרתה לשמר את סיכויי ההצלחה של הסדר של שתי מדינות צריכה לעמוד בניגוד למגמה זו.

כדי לשמר את הסיכויים לשלום, וגם לקדם אותם, האיחוד האירופי צריך לעשות יותר מאשר רק להמשיך בגישת “בניין המדינה הפלסטינית כרגיל” בשטח באמצעות התמיכה הנוכחית שלו במוסדות הפלסטיניים במסגרת מבנים ארגוניים שנוצרו על פי תנאי הסכמי אוסלו. יחד עם זאת, השאיפות של האיחוד האירופי צריכות להישאר ריאליות. האיחוד האירופי לא יוכל לאמץ לעצמו את תפקיד השחקן המרכזי לפתרון הסכסוך בתהליך השלום. מדיניות החוץ המשותפת וקבלת ההחלטות נותרה קשה. עם זאת, 28 (נכון לעכשיו) המדינות החברות מסכימות באופן רשמי על פרמטרים מרכזיים, שאותם פירטו שוב ושוב במסקנות מועצת האיחוד האירופי ובהצהרות של האיחוד האירופי שנמסרו במועצת הביטחון של האו”ם. בעוד עמדות אלה נותרות ברורות, האיחוד האירופי לא עשה מספיק כדי לפקח, להשפיע ולעצב את המצב בשטח, במיוחד מאז נפסק תהליך אוסלו ולנכח העובדה שאין עד כה מסגרת אחרת ליחסים בין ישראלים לפלסטינים. המבנים הנוותרים של תהליך אוסלו הכושל עדיין קובעים - ולמעשה מעכבים - את ההתפתחות הכלכלית והפוליטית של הפלסטינים בפועל.

בזירה הפלסטינית, שבה האיחוד האירופי ממשיך להשקיע משאבים כספיים רבים כדי לבנות מוסדות ולקיים את הרשות הפלסטינית, נדרשת

גם מעורבות פוליטית רבה יותר. לגבי ישראל, השפעתו הישירה תישאר מוגבלת, שכן ממשלת ישראל הנוכחית אינה תומכת בתפקיד פוליטי חזק יותר עבור האיחוד האירופי. עם זאת, עקביות במדיניות ההבחנה בין ישראל לבין ההתנחלויות בשטחים הכבושים, המעוגנות לאחרונה בהחלטה 2334 של מועצת הביטחון של האו”ם, היא תנאי מקדים חשוב כדי לשמר את הסיכויים לפתרון של שתי מדינות. תרגום עמדותיו המשפטיות הברורות לגישות פוליטיות מעשיות ושכנוע בנות בריתו הבינלאומיות והאזרחיות הוא המפתח של האיחוד האירופי למניעת ההתפתחות הנוכחית שתוביל להתבססותה של מציאות המדינה האחת, שתהיה לה השלכות חמורות על יחסי אירופה-ישראל ומסכנת הן את עצם היותה של ישראל מדינה יהודית דמוקרטית והן את האפשרות של הפלסטינים לחיות ללא כיבוש.

תחומי הפעולה של האיחוד האירופי לשיפור הסיכויים לשלום

א. לא “בניית מדינה כרגיל”: פרדיגמת יציבות קצרת-רואי

בעוד שלאיחוד האירופי יש השפעה מוגבלת על ממשלת ישראל הנוכחית, יש לה מינוף ניכר בזירה הפלסטינית. עם זאת, נמשכת “הטראומה” של בחירות 2006, שנתמכו על ידי האיחוד האירופי, והפיצול בין עזה לגדה המערבית שבא בעקבות הבחירות. מאז ניצחון החמאס בבחירות והעימותים האלימים לאחר מכן שהובילו לפיצול, האיחוד האירופי פועל על פי הרעיון של “יציבות” תחילה. אולם זוהי שחיקתו של המשטר הפוליטי של הרש”פ, המעמידה כיום בסכנה את היציבות לאורך זמן. בעוד האיחוד האירופי תמך בעבר בפיוס באופן רשמי, הוא לא דחף שחקנים, ובמיוחד את הרשות הפלסטינית שבשליטת הפת”ח בגדה המערבית, לנקוט בצעדים ממשיים לקראת פיוס, ברפורמה ובאחריות במערכת הפוליטית הפלסטינית.

בינתיים, הפרלמנט הפלסטיני (המועצה המחוקקת) בגדה המערבית לא התכנס כבר עשר שנים, והנשיא עבאס שולט באופן אוטוקרטי על אותם חלקים של הגדה המערבית, שבהם הרשות הפלסטינית שולטת (בעיקר באזורים המאוכלסים בשטח A) באמצעות צווים נשיאותיים. זה הוביל למצב פרדוקסלי שבו האיחוד האירופי תומך ב”ממשל” פלסטיני, אך למעשה מקבל את הדה-דמוקרטיזציה המתמשכת של המערכת הפוליטית הכללית. זה כבר גרם להידרדרות מדאיגה של המצב הכללי של זכויות האדם בגדה המערבית. בחודש יוני 2017, חסמה הרשות הפלסטינית 12 אתרי חדשות פלסטיניים⁴ והלחץ על מתנגדיה הפוליטיים גבר, כולל מעצרים. הפגנות של איגודים ומחאות אזרחיות מדוכאות יותר ויותר. לעומת זאת, מנקודת מבט ישראלית, נטיות אוטוקרטיות אלו אינן שואבות ביקורת רבה כל עוד הרשות יכולה לספק סחורה מרכזית: ביטחון בצורה של שיתוף פעולה ביטחוני ישראל-פלסטיני. עם זאת,

לאחר 10 שנים של חיים תחת מצור, תנאי הבידוד צפויים להתדרדר אפילו מהר יותר ממה שהעריך בעבר בעקבות המלחמה של 2014 (מבצע "צוק איתן")⁸. שיקום המפעלים התעשייתיים והשטחים החקלאיים לא הביא להתקדמות ראויה לציון. האבטלה הגיעה לשיא של 40%-60 בקרב בני הנוער, על פי האו"ם; כמו כן, שני שלישים מאוכלוסיית עזה, שהיא צעירה באופן יוצא דופן עם גיל ממוצע מתחת לגיל 18, מסתמכת על סיוע הומניטארי.

תנאי החיים של האוכלוסייה המקומית החרפו באופן דרמטי. אספקת החשמל נחתכה עוד יותר בשל ניסיון משותף של מצרים, ישראל והרשות הפלסטינית להפעיל לחץ על חמאס. כפי שצינו כמה קציני ביטחון ישראלים לשעבר, האיטום הכולל של רצועת עזה הן במצרים והן בישראל הוא סיכון ביטחוני. באפריל 2017 הזהיר מתאם פעולות הממשלה בשטחים, רב אלוף יואב מרדכי, כי משבר חמור מתפתח בעזה, כאשר 95% ממקורות המים אינם ראויים לשתיה⁹. בנוסף, כמות בלתי מוגבלת של ביוב לא מטופל מזהמת את הים התיכון על בסיס יומיומי, שכן מתקני הטיפול בביוב בעזה אינם יכולים לפעול עקב משבר החשמל החמור.

בעקבות המלחמה של 2014, גרמניה, צרפת ובריטניה הציעו יוזמה משותפת לחזור ליישום ההסכם משנת 2005 בנושא תנועה וגישה (AMA) וליצור מנגנון בינלאומי שייקח בחשבון הן את האינטרסים הביטחוניים הישראלים והן את חירות התנועה של הפלסטינים ולהחיות את הכלכלה הפלסטינית ברצועה. האיחוד האירופי שקל ליישם מחדש ולהרחיב את יוזמת "משלחת סיוע הגבולות" (EUBAM): משטר גבול אפקטיבי השולט על סחורות נכנסות ויוצאות בתיאום עם עמיתים ישראלים, המבטיחים הן את זרימת הסחורות והאנשים והן שיקולי ביטחון. ככלות הכול, דרך מעבר ארז, שלמעשה נטוש כעת, עברו בעבר עשרות אלפי עובדים מדי יום¹⁰. אף על פי כן, תחיתו של משטר גבול מתפקד נכשלה, ו"המנגנון לשיקום עזה" (GRM) מיסד למעשה את הסגר הכלכלי הלוחץ, אשר משתק את הכלכלה ואת תנאי החיים ברצועה המקרטעים גם כן¹¹.

באופן עקרוני, קיימת מדיניות משותפת באיחוד האירופי הקוראת לשים קץ לסגר על עזה. במסקנות מועצת האיחוד האירופי מיום 20 ביולי 2015 היא דרשה "שינוי מהותי של המצב הפוליטי, הביטחוני והכלכלי ברצועת עזה, כולל סיום הסגר ופתיחה מלאה של המעברים, תוך התייחסות לחששות הביטחוניות הלגיטימיות של ישראל"¹² וחזרה

הנשיא מחמוד עבאס הוא כעת בן 82 ושאלת יורשיו האפשריים מעורפלת יותר מתמיד. תרחיש של מחלוקת פנימית ומאבקי כוח, קריסה של משטר הביטחון הפלסטיני והשמדת שרידי המערכת הפוליטית יהוו סיכון ביטחוני משמעותי: לביטחונם של הישראלים, כמו גם לרווחתם ולחירותם של הפלסטינים.

לפיכך, על האיחוד האירופי לקדם באופן פעיל רפורמה דמוקרטית בזירה הפלסטינית. הוא צריך גם להיות מעורב בדיון המתמשך על רפורמה משמעותית באש"ף, שנדחתה שוב ושוב. אף על פי שלא חל שינוי רשמי במדיניות הליבה שלה, שלחה תנועת החמאס איתות ברור שהיא רוצה להיות חלק מההליך המדיני עם פרסום מסמך המדיניות החדש שלה. יתרה מזאת, מאז תחילת הפיצול הפנימי-פלסטיני והבידוד של חמאס לאחר מכן, ובעיקר לאחר הדחתו של בעל בריתם העיקרי, האחים המוסלמים, משלטון במצרים, המנהיגים המתונים יותר של האגף המדיני של חמאס הצביעו על כך שהם מוכנים למשא ומתן. ראש הלשכה המדינית של החמאס, חאלד משעל, וכן יורשו האחרון, איסמעיל הניה, העלו הערות חוזרות ונשנות לגבי קבלתם הכללית של גבולות 1967 ושל שתי מדינות⁵. בשטח שומרת חמאס על גישה פרגמטית ועל שביתת הנשק השברירית עם ישראל. על האיחוד האירופי להציע פלטפורמה רמת דרג למשא ומתן בין-פלסטיני שיוביל לממשלת קונצנזוס ולהחזרתו מחדש של הפרלמנט הפלסטיני. ישראל ניהלה בעבר בעקיפין משא ומתן עם החמאס כדי לקדם את האינטרסים הביטחוניים שלה, והאיחוד האירופי ישכנע את ממשלת ישראל הנוכחית כי מאמצים אלה הם לטובת האינטרסים הכלליים של ישראל; עמדה שרבים במערכת הביטחון הישראלית תומכים בה⁶. הפיוס ובסופו של דבר פינוי הדרך לבחירות חדשות בפלסטין הוא אבן פינה לא רק ליציבות בטווח הבינוני, אלא גם למשא ומתן עתידי, שכן רק ממשלה מאוחדת תוכל לנהל משא ומתן ולהגיע לתוצאות.

ב. פתיחת רצועת עזה

בכל הסדר עתידי צריך להיות פתרון הן לגדה המערבית והן לעזה. האיחוד האירופי צריך לטפל בדחיפות בפתיחה של רצועת עזה. ההתפתחות השלילית ברצועת עזה היא סכנה חמורה לסיכויי השלום. לאחר שלוש מלחמות בתוך שש שנים, מתבטלים כמעט לחלוטין מקורות הפרנסה של עזה. על פי דו"ח האו"ם "עזה 2020"⁷, שפורסם ב-2012, לפני המלחמה האחרונה, עזה אמורה להיות למעשה "בלתי ראויה למגורים" בשל ההרס המסיבי של המבנים והמשאבים הטבעיים כבר בשנת 2020; בחודש יולי 2017 האו"ם יצא עם דו"ח אשר אישר כי

Gaza ten years after, 11 July 2017, <https://unsco.unmissions.org/new-un-report-8-documents-legacy-10-years-isolation-and-crisis-gaza> 8
www.timesofisrael.com/israel-warns-of-snowballing-humanitarian-crisis-in-gaza 9
<https://www.nytimes.com/2014/09/05/world/middleeast/at-the-border-between-gaza-and-israel-a-crossing-in-need-of-travelers.html> 10
 Oxfam, February 2017: „Treading Water. The worsening water crisis and the 11 Gaza Reconstruction Mechanism” www.oxfam.org/en/research/treading-water-worsening-water-crisis-and-gaza-reconstruction-mechanism

www.jpost.com/Middle-East/Mashaal-I-accept-a-Palestinian-state-on-67-borders 5
<http://www.jpost.com/Breaking-News/Former-Mossad-chief-Israel-should-negotiate-with-Hamas-454716> 6
www.unrwa.org/newsroom/press-releases/gaza-2020-liveable-place 7

להחיות את הכלכלה הפלסטינית, ובמיוחד את המגזר החקלאי, יש צורך בגישה למשאבים פלסטיניים, לרבות בשטח C, וכן הסרה מקיפה של מגבלות. כמה קולות ישראלים מהקהילה העסקית והביטחונית קראו להגדלת הנגישות של עובדים פלסטינים לעבודה בישראל כאינטרס ישראלי¹⁵. אולם הגישה נותרת מוגבלת, ועובדים רבים ניצבים בפני קשיים וניצול. העובדים תלויים לעיתים קרובות במתווכים שגובים עמלות מופרזות, הפוגעות בזכויותיהם ומונעים השפעה חיובית של שכר העובדים על הכלכלה הפלסטינית¹⁶.

בהקשר של חופש התנועה, ראוי להזכיר אירוע יוצא דופן משנת 2012: באותה עת החליטה ממשלת ישראל, כמו בכל שנה, להגדיל את ההיתרים לפלסטינים לבקר בישראל במהלך חודש הרמדאן. באותה שנה הגיעו קרוב ל-300,000 איש משטחי הרשות הפלסטינית לחוף בתל אביב. בשטחי הרשות הפלסטינית, היו כאלו שזיהו קונספירציה ישראלית, שכן העלייה בהיתרים גרמה לטירוף של קניות פלסטיניות בישראל, בעוד שהסוחרים הפלסטינים לא הצליחו להרוויח במהלך מבצעי המכירות המסורתיים של הרמדאן.

גדעון לוי כתב על "היום בחוף"¹⁷ ותיאר את הסצנות יוצאות הדופן. אף על פי שמספר מחסומים ממש נפרצו ואלפי פלסטינים נכנסו ללא הצגת היתר תקף, לא נרשמה תקרית ביטחונית אחת. עם זאת, מדובר במקרה בודד, ומספר העובדים הפלסטינים נותר מוגבל, ועדיין קשה להשיג אישורי ביקור בישראל הניתנים שרירותית. הגבלות גישה ותנועה משמשות באופן שגרתי כאמצעי ענישה ושליטה. לאחר פיגוע שבוצע בירושלים ביוני 2017, בו נהרגה שוטרת של משמר הגבול, החליטה ממשלת ישראל לבטל את 200 אלף ההיתרים המתוכננים לפלסטינים בחופשות הרמדאן. אולם פעולות כאלה של ענישה קולקטיבית אינן מתאימות למניעת תקריות ביטחוניות, אך הן מעכבות את התפתחותן של אקלים קונסטרוקטיבי יותר לחידוש המשא ומתן.

ובכל זאת כיום, פלסטינים רבים מדברים עברית והם מודעים למתרחש בפוליטיקה ובחברה הישראלית; בגדה המערבית, כמו גם בעזה. אולם הדור הצעיר מאבד קשר זה לחלוטין. על ישראל לשנות באופן קיצוני את גישתה ולאפשר תנועה ונגישות של פלסטינים מהשטחים הכבושים; המגבלה על חופש התנועה יוצרת קשיים כלכליים, תסכול ואליומות. "שלום כלכלי" אינו ניתן להשגה באמצעות השקעה באיים טריטוריאליים מבודדים בשטחים הכבושים, אלא באמצעות הענקת זכויות אדם בסיסיות לתנועה חופשית לאנשי מקצוע צעירים, יזמים ואמנים פלסטינים.

על הצעותיה למעורבות קונקרטיית¹². עם זאת, האיחוד האירופי נכשל לספק פתרונות למצור שמחזיק כבר 10 שנים. בעוד האיחוד האירופי ממשיך לשלם עבור שיקום והתחייב לשלם 600 מיליון יורו בכנס אוקטובר 2014 לשיקום עזה בקהיר, ישראל שוללת גישה לרצועת עזה גם לחברי הפרלמנט האירופי, כמו גם לארגוני זכויות אדם בינלאומיים¹³.

במקום להסתכן בסבב חדש של לחימה, על האיחוד האירופי לספק תוצאות בנוגע להצעותיו לסיוע יעיל בפיקוח הגבול. בנוסף, נוכחות ימית אירופאית יכולה להבטיח הן את האינטרסים הביטחוניים של ישראל והן להחיות את תפקידה ההיסטורי של עזה כמרכז סחר ימי בינלאומי. בדומה לנוכחות של יוניפי"ל בחוף לבנון, שליטה בינלאומית הדוקה יכולה לאפשר לאוניות להעביר אספקה הומניטארית, אספקת חשמל לעזה, וכן לבצע יבוא ויבוא מסחרי ולהביא להתחדשות תעשייתית וכלכלית ברצועה. ניתן גם לשחרר את שטח הדיג לאזור של 12 מייל, כפי שנקבע בעבר באוסלו. המשך המצור יגביר את ההתפתחות השלילית ברצועה ויתרום לבידוד נוסף והקצנה של אוכלוסייתה הצעירה. מצב זכויות האדם והחירויות הפוליטיות הגיע לנקודת השפל לאחר שנים של שלטון חמאס¹⁴. יתרה מזאת, ללא יוזמה מדינית על מנת לשפר באופן יסודי את מצבה הקשה של רצועת עזה ואוכלוסייתה, לא ניתן להפחית את התלות בסיוע שנוצר באופן מלאכותי והסבב הבא של עימות מזוין קטלני עלול לעמוד בפתח, דבר שניציגי הצבא הישראלי מזהירים שלא יהיה לטובת ישראל; יתר על כן, זה יהיה הרסני לאוכלוסיית רצועת עזה המצויה כבר עמוק בטרואמה ושרוב תושביה מתחת לגיל 18.

ג. גישה חדשה ל"שלום כלכלי": תנועה וגישה לתוך (והחוצה מ) הגדה המערבית

במשך שנים רבות, "שלום כלכלי" היה רעיון שהציפו דיפלומטים אמריקנים וחלקים ממשלת ישראל, כולל ראש הממשלה נתניהו, שאימצו את רעיון הפיתוח הכלכלי כהקדמה לדיאלוג המדיני. עם זאת, תוכניות ההשקעה והפיתוח שהושקו על ידי הקהילה הבינלאומית היו מנותקים בעיקרם מן המציאות הפוליטית על הקרקע והגבילו את התנועה הכלכלית. הכלכלה הפלסטינית נפגעת ומוגבלת במידה רבה כתוצאה מניצול ישראלי של משאבים ואדמות פלסטיניות בגדה המערבית. חקלאים ויצרנים פלסטינים נפגעים קשות ממערכת התשתיות הבלעדית להתנחלויות, מחסומים ומעברים והגבלות גישה שעדיין קיימות. על מנת

<http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/07/20-fac-mepp-12/conclusions>

Unwilling or Unable. Israeli Restrictions on Access to and from Gaza for 13 Human Rights Workers, Human Rights Watch April 2017, <https://www.hrw.org/report/2017/04/03/unwilling-or-unable/israeli-restrictions-access-and-gaza-human-rights-workers>

Political opponents and journalists are harrassed, recently two journalists were 14 detained. www.maannews.com/Content.aspx?id=778067

www.haaretz.com/israel-news/premium-1.702003 15

Compare recent ILO report: <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/97DAC137B44110B6852581310050A0A5>

A day at the Beach, Haaretz, 23 August 2017, <http://www.haaretz.com/opinion/17-a-day-at-the-beach-1.460104>

למנוע שיתוף פעולה ישיר ועקיף ותמיכה בעסקים של מתנחלים הפועלים במזרח ירושלים; ובאופן כללי מנסים להעצים את הנוכחות הפלסטינית במזרח ירושלים²². העובדה, כי הנשיא טראמפ חתם על יותר על חוק שגרירות ירושלים והאריך את ההחלטה שלא להעביר את השגרירות לירושלים, משאיר חלון, אולי לזמן קצר, לפחות להקפיא את התנועות הטקטוניות המתמשכות בירושלים.

אותו אתגר קיים גם בשטח C. האיחוד האירופי הכריז על שטח C כמקרה מבחן להמשך הסיכויים לפתרון של שתי מדינות. עם זאת, הוא לא הצליח לערער על משטר הכיבוש הישראלי בשטח C, המגביל את הפיתוח הפלסטיני ובפועל תומך בהתרחבות ההתנחלויות. הריסת המבנים הפלסטיניים הגיעה לשיא של כל הזמנים בשנת 2016: 1,093 מבנים נהרסו בגדה המערבית ובירושלים המזרחית, למעלה מ-1,600 פלסטינים איבדו את בתיהם. 30% ממבנים אלה, בשווי 655,000 יורו, מומנו מכספי האיחוד האירופי²³. בינתיים, נמשך יכוח הסיפוח בכנסת. כדי להציל את הסיכוי לאפשרות של שתי מדינות, על האיחוד האירופי להתערב בצעדים פוליטיים קונקרטיים ולהגן ביעילות על הפיתוח הפלסטיני באזור, במיוחד על רקע תרומתו הכספית לבניית מדינה פלסטינית ומימון פרויקטים בשטח C.

ה. המשך התמיכה בארגוני חברה אזרחית וארגוני זכויות אדם בישראל ובפלסטין

הסיוע של האיחוד האירופי לחברה האזרחית נמצא כעת תחת לחץ הולך וגובר. בישראל, המימון הזר מטופל באמצעות "הצעת השקיפות" של יולי 2016, המעוררת בעיות במימון זר ממקורות ממשלתיים ומכוונת בעיקר לארגוני זכויות אדם וזכויות לפלטים בישראל. מדינות שונות של האיחוד האירופי ומוסדות זרים הפועלים בישראל (בניהן הקרנות הגרמניות) הביעו את דאגתן, דבר שתרם להצעת גרסה מרוככת יותר של החוק שהוצע במקור. ועידת האיחוד האירופי הזהירה, עם זאת, כי "ישראל נהנית מדמוקרטיה תוססת, מחופש הדיבור וחברה אזרחית מגוננת ... חקיקה חדשה זו עלולה לסכן את הערכים הללו"²⁴. כיום, גרסאות חריפות יותר של החוק עדיין נידונות, כגון איסור מוחלט על מימון זר, אשר יפגע עוד יותר בזכויות של ארגוני חברה אזרחית.

בשילוב עם חוקים אחרים, כגון "חוק החרם" או "חוק הנכבה", הצטמצם מרחב המעורבות האזרחית, וקשה יותר לאיחוד האירופי לתעל את תמיכתו. אולם, זה חיוני להמשיך בתמיכה בארגונים לא-ממשלתיים קריטיים המספקים מרחב לדיון ומתווגים יותר ויותר כ"אויבי המדינה".

²² <https://www.theguardian.com/world/2015/mar/20/jerusalem-at-boiling-point-of-22-polarisation-and-violence-eu-report>

²³ <https://www.ochaopt.org/content/record-number-demolitions-and-displacements-west-bank-during-2016>

²⁴ https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/7228/statement-spokesperson-passage-new-ngo-law-israeli-knesset_en

ד. לקחת את ה"בידול" ברצינות: ישראל אינה הגדה המערבית, עזה וירושלים המזרחית

כל עוד ממשלת ישראל, בניגוד לממשלות קודמות, שוללת למעשה את הקמתה של מדינה פלסטינית עם וויתורים על הפרמטרים הבינלאומיים הבסיסיים העיקריים להסדר (חלוקת ירושלים, גבולות סופיים על בסיס קווי שביתת הנשק של 1967, פתרון צודק עבור הפלטים הפלסטינים) אין אופק מציאותי למשא ומתן ישראלי-פלסטיני או לתהליך אזורי משמעותי. בתגובה למדיניות הממשלה הנוכחית, האיחוד האירופי הגביר את ביקורתו על מדיניות ההתנחלויות. הנחיות סימון המוצרים שפורסמו בנובמבר 2015¹⁸ היו במידה רבה מעשה של ציות לחוק האיחוד האירופי ולתקנות הגנת הצרכן, אך בכל זאת נתקלו בהתנגדות חריפה של הפוליטיקה הישראלית. ראש הממשלה נתניהו גינה את המדיניות כניסיון ל"דה-לגיטימציה של ישראל"¹⁹.

ההתקפות הנוקבות נועדו להדוף ולהפיל את מדיניות ההבחנה של האיחוד האירופי באופן כללי. האיחוד האירופי נמצא במגננה ביחס לעמדות אלה, למרות שהן סותרות לחלוטין את מדיניותה המוצהרת ואת מאמציה לבניית מדינה פלסטינית. בזמן שהיא הודפת את ההבחנה של האיחוד האירופי, רבים טוענים כי ממשלת ישראל עצמה היא זו שאכן מבצעת דה-לגיטימציה לישראל: בכך שישראל מגדירה את עצמה שלא על פי המשפט הבינלאומי, כדוגמת החלטת מועצת הביטחון של האו"ם משנת 2334, אלא למעשה על פי קווים של חזון רוויזיוניסטי ישן של "ארץ ישראל השלמה" עם שטחים נרחבים של הגדה המערבית הנכללים בשטחה, דבר העשוי או לא להוות הקדמה לסיפוח, היא גוררת את עצמה עוד יותר למציאות של מדינה אחת שכבר הוקמה²⁰.

הצעות נוספות למדיניות בידול נועזת יותר נידונו באיחוד האירופי²¹: רגישות רבה יותר לפעילותם של בנקים וחברות הפועלות או משקיעות בהתנחלויות או איסור ייבוא על סחורות מן ההתנחלויות, שניתנות לביסוס על פי המשפט הבינלאומי. פיפ"א דנה כעת באיסור על מועדוני כדורגל מן ההתנחלויות לשחק תחת דגל ישראל בטורנירים רשמיים. צעדים נוספים מוצעים לגבי ירושלים המזרחית. נציגי האיחוד האירופי במזרח ירושלים מפיקים דוחות שהציעו: הגבלת הגישה של מתנחלים אלימים למדינות האיחוד האירופי; גיבוש קווים מנחים לחברות התיירות האירופיות על מנת

Interpretative Notice on indication of origin of goods from the territories occupied 18
by Israel since June 1967
https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20151111_interpretative_notice_indication_of_origin_en.pdf

<http://www.timesofisrael.com/netanyahu-suspends-eu-peace-role-over-settlement-labeling/>

Asseburg, Muriel, (In German) [http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_194_-_EU_20_DIFFERENTIATION_AND_THE_PUSH_FOR_PEACE_IN_ISRAEL-PALESTINE_\(1\).pdf](http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_194_-_EU_20_DIFFERENTIATION_AND_THE_PUSH_FOR_PEACE_IN_ISRAEL-PALESTINE_(1).pdf)

Compare ECFR's October 2016 report on „disincentives“: [http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_194_-_EU_DIFFERENTIATION_AND_THE_PUSH_FOR_PEACE_IN_ISRAEL-PALESTINE_\(1\).pdf](http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR_194_-_EU_DIFFERENTIATION_AND_THE_PUSH_FOR_PEACE_IN_ISRAEL-PALESTINE_(1).pdf)

עם העולם הערבי והמוסלמי בתמורה לסיום הכיבוש - אינו עוד תמריץ יעיל. מזכיר המדינה, ג'ון קרי, לא הצליח להגיע להבנה בין נתניהו, מלכי סעודיה וירדן והנשיא סיסי במצרים, בעיקר משום שממשלת ישראל אינה שוקלת כרגע את האפשרות של מדינה פלסטינית. עם זאת, קץ לכיבוש האדמות הפלסטיניות (כולל ירושלים המזרחית) ופתרון צודק לבעיית הפליטים עמדו פעם במרכז יוזמת השלום הערבית.

יש לטפל באינטגרציה אזרחית במסגרת נתיב חדש למשא ומתן. אין שום אינדיקציה לתיאוריה של הנשיא טראמפ לפיה צעדים מתקדמים לנרמול היחסים בין ישראל למדינות המפרץ ישפיעו על תהליך השלום. לכן, האיחוד האירופי צריך ליזום דיאלוג חדש על יוזמת השלום הערבית באמצעות נציגיה האזוריים ובעיקר מגעים משמעותיים עם ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים. מאחר שהאיחוד האירופי היה חלק אינסטרומנטלי במאמץ המוצלח להשגת הסכם גרעיני עם איראן, עליו לפעול באופן אקטיבי נגד הסלמה סונית-שיעית אזרחית. בניגוד לתמיכתו הבלתי מותנית של הנשיא טראמפ בערב הסעודית ולכוונתו להגביר את הנורמליזציה האזרחית מעבר לדיאלוג ישראל-פלסטיני, האיחוד האירופי צריך לקיים את הפרמטרים המרכזיים של יוזמת השלום הערבית והמשא ומתן העתידי. דיאלוג מחודש על יוזמת השלום הערבית לא צריך להפוך לפרום סעודי נגד איראן, אלא לספק פורום מהימן לפתרון סכסוכים אזוריים.

ביקורו האחרון של שר החוץ הגרמני זיגמר גבריאלי סיפק דוגמה יוצאת דופן לכך: למרות הלחץ של ממשלת ישראל לבטל את פגישתו עם הארגונים "שוברים שתיקה" ו"בצלם" הוא החליט להיפגש איתם בכל זאת. אופי התמיכה של האיחוד האירופי במגיני זכויות אדם וארגוני חברה אזרחית ברחבי העולם נקבע על פי התחייבויותיהם על פי החוק הבינלאומי והאירופי, בהשראת אחריות אירופית מוסכמת על זכויות אדם ו"הנחיות בדבר מגיני זכויות האדם" משנת 2008, שאומצו על ידי אירופה. בצד הפלסטיני, יש לתמוך גם בארגוני זכויות אדם העוסקים בעיקר בהפרות פנים פלסטיניות וכן בארגונים הישראליים לזכויות האדם, שכן הם עומדים בפני לחץ הולך וגובר. האיחוד האירופי והמדינות החברות בו תומכים בחברה האזרחית במספר רב של דרכים; הקרנות הגרמניות, הנוכחות בישראל ובפלסטין, הם בין השחקנים. פעילות זכויות האדם מציעה קרקע נדירה לשיתוף פעולה ישראל-פלסטיני במסגרת משפטית ברורה.

ו. תחזית אזרחית: להפעיל מחדש את יוזמת השלום הערבית עם פרמטרים ברורים

היחסים בין ישראל למספר מדינות במפרץ, בראשן ערב הסעודית ואיחוד האמירויות, השתפרו משמעותית. שיתוף הפעולה הכלכלי והביטחוני גבר והאינטרסים הכלכליים והאזוריים מתואמים כיום במידה רבה, במיוחד ביחס לאויב המשותף איראן. לפיכך, מה שהוגדר בעבר כפרס הגדול של ישראל במסגרת יוזמת השלום הערבית - הנורמליזציה

IEPN
Israeli European Policy Network

www.iepn.org

© כל הזכויות שמורות לד"ר רובי נתנזון, מרכז מאקרו לכלכלה מדינית ולקראן פרידריך אברט.
הדעות המובעות בפרסום זה אינן משקפות בהכרח את דעותיה של קראן פרידריך אברט.
שימוש מסחרי בפרסומים של קראן פרידריך אברט ללא אישור בכתב של הקראן אסור בהחלט.

IEPN coordinators and editors of the working paper series:

Jan Busse: jan.busse@unibw.de

Roby Nathanson: roby@macro.org.il

Werner Puschra: werner.puschra@fes.org.il

Rem Korteweg: RKorteweg@clingendael.org

ISBN 978-965-7523-45-2

9 789657 523452

**FRIEDRICH
EBERT
STIFTUNG**

Israel Office:
Tel: +972 9 9514760
Fax: +972 9 9514764
fes@fes.org.il
www.fes.org.il

**מאקרו
MACRO**

המרכז לכלכלה מדינית
THE CENTER FOR POLITICAL ECONOMICS

www.macro.org.il

Clingendael
Netherlands Institute of International Relations

der Bundeswehr
Universität **München**